

Pojęcia kluczowe: *adwokatura, Olsztyn, Wileńszczyzna, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Instytut Pamięci Narodowej*

Mateusz Ułanowicz

Próba operacyjnego rozpracowania środowiska adwokatów wileńskich w Olsztynie – działalność Dawida Lipkinda ps. „Del”

ABSTRAKT

Celem artykułu jest scharakteryzowanie starań Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie, koncentrujących się wokół dążeń do operacyjnego rozpracowania społeczności adwokatów przybyłych z Wileńszczyzny. Zamiar ten miał zostać osiągnięty w wyniku zawarcia współpracy z informatorem Dawidem Lipkindem ps. „Del”. W artykule zostały wykorzystane materiały przechowywane w zasobach Instytutu Pamięci Narodowej. Analiza zagadnienia pozwala dojść do wniosku, iż Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego widziało w adwokatach potencjalnych przeciwników „nowego ustroju” oraz ignorowało wszelkie zasady niezależności sądownictwa i prokuratury.

Wydarzenia II wojny światowej okazały się szczególnie dotkliwe dla reprezentantów zawodów prawniczych. Jako przedstawiciele inteligencji byli oni prześladowani oraz mordowani, zarówno przez okupanta hitlerowskiego, jak też sowieckiego. Wśród nich ogromne straty poniosła adwokatura. W 1939 r. profesję adwokata wykonywało w Polsce 7170 osób, natomiast w 1946 r. – jedynie 3018¹.

Z powodu powojennej zmiany granic duża część praktyków prawa, którzy przed II wojną światową wykonywali swój zawód na terenach utraconych kosztem ZSRS, np. na Wileńszczyźnie, przeprowadziła się na tzw. „ziemie odzyskane”. Liczne grono przedwojennych, wileńskich adwokatów zamieszkało w Olsztynie, aby utworzyć w nim załążek polskiej palestry².

1 W. Bayer, *Adwokatura polska podczas okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, „Palestra”, t. XXXII, nr XI–XII, s. 86.

2 *Kontekst lokalny i fakty o charakterze ogólnopolskim (w:) Historia i współczesność olsztyńskiej adwokatury (1951–2015). Kalendarium wydarzeń, wywiady, wspomnienia*, oprac. M. Ludwiczak, Izba Adwokacka w Olsztynie, Olsztyn 2015, s. 8.

Zakończenie działań wojennych nie oznaczało końca prześladowań, skierowanych w stronę reprezentantów tego zawodu. Początkowo władze komunistyczne zgadzały się, głównie z powodu braków kadrowych, na powrót przedwojennych adwokatów do wykonywania tej profesji. Warunkiem kontynuacji kariery w Polsce Ludowej był brak jakichkolwiek powiązań członków palestry z hitlerowskimi władzami okupacyjnymi. Z tego powodu postanowienia dekretu z 24.05.1945 r. o tymczasowych przepisach uzupełniających prawo o ustroju adwokatury³ powoływały komisje weryfikacyjne dla poszczególnych izb adwokackich. Z czasem zaczęto jednak widzieć w międzywojennych praktykach prawa zarzewie potencjalnego oporu wobec „nowej rzeczywistości”, więc zdecydowano się na wprowadzenie w szeregi palestry osób „przychylnie nastawionych” do władzy ludowej. Już art. 3 § 1 dekretu z 22.01.1946 r. o wyjątkowym dopuszczaniu do obejmowania stanowisk sędziowskich, prokuratorskich i notarialnych oraz do wpisywania na listę adwokatów⁴ stanowił o możliwości wykonywania tego zawodu bez odbytej aplikacji i zdanych egzaminów. Podobne brzmienie miała ustawa z 27.06.1950 r. o ustroju adwokatury⁵. Treść tego aktu prawnego dawała sposobność usunięcia z jej szeregów każdej osoby, wykazującej jakąkolwiek niechęć w stosunku do nowych władz lub Związku Sowieckiego⁶.

Represje w stosunku do adwokatów prowadzono nie tylko za pomocą uchwalania aktów prawnych o charakterze *stricte* politycznym. Przede wszystkim wiązały się one z działalnością Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: MBP), w szczególności Departamentu V, kierowanego od jesieni 1946 r. do sierpnia 1954 r. przez płk Julię Brystiger⁷. Na obszarach województw prześladowaniami zajmowały się Wojewódzkie Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: WUBP), będące terenowymi organami wspomnianego resortu. W olsztyńskim WUBP w latach 1947–1954 inwigilacja oraz rozpracowywanie środowisk prawniczych należały do kompetencji Sekcji VI Wydziału V. Zakres jej działań koncentrował się wokół „ochrony”: szkolnictwa, instytucji, oświaty kulturalnej, stronnictw demokratycznych oraz inteligencji, której przedstawicielami byli m.in. prawnicy⁸. W latach 1950–1954 informatorem Sekcji VI Wydziału V olsztyńskiego WUBP był Dawid Lipkind ps. „Del”. Chcąc należycie

3 Dz.U. z 1945 r. nr 25 poz. 146.

4 Dz.U. z 1946 r. nr 4 poz. 33.

5 Dz.U. z 1950 r. nr 30 poz. 275. Na przykład art. 2 tego aktu prawnego stanowił: „Adwokatura współdziała z sądami i innymi władzami w ochronie porządku prawnego Polski Ludowej i powołana jest do udzielania pomocy prawnej zgodnie z prawem i interesem mas pracujących”.

6 M. Zaborski, *Pierwsza weryfikacja adwokatów w Polsce Ludowej (1945–1950)*, „Palestra: Pismo Adwokatury Polskiej”, nr XI–XII, s. 198.

7 P. Sztafa, *Brystiger Julia* (w:) *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa (1944–1956)*, red. M. Dźwigał, W. Bagieński, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2020, t. 1, s. 236–240.

8 P. Kardela, *Powstanie i struktura aparatu bezpieczeństwa w Olsztynie (1945–1990)* (w:) *Twarze olsztyńskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. Informator personalny*, red. P. Kardela, Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Białymstoku – Delegatura w Olsztynie, Białystok 2007, s. 31–32.

scharakteryzować tę współpracę, należy na początku przeanalizować biografię wspomnianego informatora.

Dawid Lipkind urodził się 30.05.1905 r. w miejscowości Mścibów koło Wołkowyska na Białorusi⁹. Przyszedł na świat w rodzinie o narodowości żydowskiej. Jego rodzicami byli: Izrael, pracujący jako technik budowlany oraz Estera z domu Lin. Młody Dawid kształcił się w szkole prywatnej w Białymstoku, a następnie w Gimnazjum Towarzystwa Rozpowszechniania Oświaty w Wilnie, którego został sekretarzem¹⁰. Dało mu to możliwość ukończenia kursów nauczycielskich, dzięki którym zaczął pracować w szkole powszechnej w Żołudku oraz w szkołach żydowskich¹¹.

W 1926 r. Dawid Lipkind rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie im. Stefana Batorego. W latach 1931–1933 odbywał aplikacje przy sądach grodzkim i okręgowym w Wilnie, a w latach 1933–1936 aplikację adwokacką. Jego patronem był mecenas Maks Lejbman¹². Dzięki zdanim egzaminom zawodowym, dnia 30.06.1937 r. Dawid Lipkind został wpisany na listę adwokatów¹³.

Po inkorporacji Republiki Litewskiej do ZSRS w 1940 r. Lipkind został przyjęty do Kolegium Adwokatów w Wilnie i zaczął pracować w charakterze sekretarza Oddziału Konsultatywnego Wileńskiego w Trokach. W czerwcu 1941 r., po napaści Niemiec na Związek Sowiecki, wraz z braćmi: Oszerem i Rubinem, wyemigrował w głąb ZSRS. Zamieszkał w miejscowości Samarkanda w Uzbeckiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej, gdzie początkowo piastował posadę radcy prawnego w fabryce czesania bawełny. Z biegiem czasu został także obrońcą przy tamtejszym Sądzie Ludowym. Podczas pobytu w Samarkandzie wstąpił w szeregi Związku Patriotów Polskich¹⁴. W trakcie likwidacji wileńskiego getta w dniu 23.09.1943 r. została zamordowana jego żona Etel. Wojna nie oszczędziła również jego córki i syna¹⁵.

9 Nazwa miejscowości, w której urodził się Lipkind, jest kwestią sporną, ponieważ jako miejsce swoich narodzin zainteresowany wymieniał również miejscowość Uścikowo, także położoną w rejonie Wołkowyska. Zob. AIPN By, 2/494, Poświadczenie zamieszkania, 15 X 1946, k. 7 [pdf]. Natomiast w „Kwestionariuszu Agenta Informatora” jako miejsce urodzenia Lipkinda figuruje miasto Wołkowysk. Zob. AIPN Bi, 0088/519/J, Kwestionariusz Agenta Informatora, 27 IX 1950, k. 2–3 [pdf].

10 Świadectwo dojrzałości Lipkind otrzymał w dniu 9.06.1926 r. Zob. „Kurjer Wileński”, R. 3, nr 133, s. 4.

11 AIPN Bi, 0088/519/J, Życiorys Dawida Lipkinda, 27 IX 1950, k. 8–11 [pdf].

12 Maks Lejbman urodził się w 1869 r. w Radoszkowicach na ziemi mińskiej. Ukończył Uniwersytet w Sankt Petersburgu. 19.05.1926 r. został wpisany na listę adwokatów. Był bardzo aktywnym działaczem wileńskiej palestry. Na przykład w latach 1934–1937 wchodził w skład tamtejszej Rady Adwokackiej. W okresie 1934–1935 był członkiem Komisji Rewizyjnej, a w latach 1936–1937 jednym z rzeczników dyscyplinarnych wileńskiej Izby Adwokackiej. 12.05.1939 r. został skreślony z listy adwokatów. Zob. M. Tarkowski, *Adwokatura wileńska 1918–1939. Studium historyczno-prawne*, Gdańsk 2014, s. 134, 149, 374, 401.

13 *Wileńska Izba Adwokacka*, Wilno 1937, s. 7, 19; „Palestra: organ Adwokatury Stołecznej; czasopismo poświęcone zagadnieniom prawnym i korporacyjno-zawodowym” 1937, R. 14, nr 5, s. 486.

14 Ciekawostką jest, że w tym samym czasie w Samarkandzie przebywało wielu polskich komunistów, m.in. Julia Brystiger, Hilary Minc, Józef Różański czy Roman Werfel. Możliwe, że Lipkind osobiście poznał przyszłych oficjeli Polskiej Ludowej, na przykład Julię Brystiger, która kilka lat później zaczęła kierować Departamentem V MBP, którego informatorem został zainteresowany. Zob. P. Sztama, *Brystiger Julia...*, s. 234–236.

15 AIPN By, 2/494, Postanowienie sądu grodzkiego w Bydgoszczy z dnia 15.10.1946 r., 15 X 1946, k. 10 [pdf].

Po zakończeniu działań wojennych Dawid Lipkind powrócił do Wilna, z którego został repatriowany do Bydgoszczy¹⁶. Zaczął wykonywać obowiązki adwokata oraz radcy prawnego w Państwowym Zjednoczeniu Przemysłu Chemicznego. Rozpoczął również karierę polityczną, wstępując w lutym 1948 r. w szeregi Polskiej Partii Robotniczej [PPR]. Dzięki temu mógł prowadzić wykłady w Wojewódzkiej Szkole Partyjnej. Jednak już w czerwcu 1948 r. został z partii usunięty. Ponowny wniosek o przyjęcie do PPR został odrzucony przez bydgoską Wojewódzką Komisję Kontroli Partyjnej. Od 15.10.1949 r. Dawid Lipkind kontynuował karierę adwokacką w Olsztynie. Pracował w Zespole Adwokackim nr 2¹⁷. Był również członkiem trzyosobowej wojewódzkiej komisji weryfikacyjnej, funkcjonującej na podstawie art. 111 ustawy o ustroju adwokatury z dnia 27.06.1950 r.¹⁸ Wolny czas poświęcał na działalność w Komitecie Odbudowy Warszawy oraz w Zrzeszeniu Prawników Polskich. W 1957 r. wraz z drugą żoną wyjechał do Izraela, w którym od lat dwudziestych przebywali jego dwaj bracia¹⁹. Zmarł na Bliskim Wschodzie w 1975 r.²⁰

Dawid Lipkind został zwierzbowany do współpracy przez Sekcję VI Wydziału V WUBP w Olsztynie pod pseudonimem „Del” w celu rozpracowania środowiska adwokatów wileńskich, którzy po zakończeniu II wojny światowej zamieszkali w stolicy województwa olsztyńskiego. Tamtejsza „bezpieka” bardzo uważnie obserwowała powstawanie samorządu adwokackiego na Warmii i Mazurach²¹. Potwierdza to m.in. sprawozdanie z pracy Sekcji VI Wydziału V WUBP w Olsztynie za styczeń 1952 r., sporządzone przez ppor. Zygmunta Bobrowskiego – kierownika Sekcji VI Wydziału V, który napisał o powstaniu Zespołu Adwokackiego nr 2 w Olsztynie. W sprawozdaniu Bobrowski wspominał również, że „bezpieka” ma w nim swojego informatora ps. „Del”²².

16 Terminarz 1948, Zachodnia Agencja Reklamy, Wrocław 1947, s. 24.

17 Kontekst lokalny i fakty o charakterze ogólnopolskim (w:) *Historia i współczesność olsztyńskiej adwokatury (1951–2015)*. Kalendarium wydarzeń, wywiady, wspomnienia, oprac. M. Ludwiczak, Izba Adwokacka w Olsztynie, Olsztyn 2015, s. 17.

18 Dz.U. z 1950 r. nr 30 poz. 275. AIPN Bi, 084/106, Sprawozdanie Sekcji VI-tej Wydziału V-tego za m-c sierpień 1950 rok, 7 IX 1950, k. 156 [pdf]. Komisje, powstałe na mocy aktu prawnego z 1950 r., zajmowały się tzw. „wtórną weryfikacją”. W przeciwieństwie do poprzednich komisji, działających na podstawie dekretu z 24.05.1945 r. o tymczasowych przepisach uzupełniających prawo o ustroju adwokatury (Dz.U. z 1945 r. nr 25 poz. 146), miały za zadanie przede wszystkim usunąć z szeregów palestry tych adwokatów, którzy byli wrogo ustosunkowani do ustroju i władz Polski Ludowej. Zob. A. Redzik, *Zarys historii samorządu adwokackiego w Polsce*, Naczelna Rada Adwokacka, Warszawa 2010, s. 100; A. Redzik, T. J. Kotliński, *Historia Adwokatury*, Naczelna Rada Adwokacka, Redakcja „Palestry”, Warszawa 2014, s. 310–311.

19 AIPN Bi, 0088/519/J, Kwestionariusz Agenta Informatora, 27 IX 1950, k. 3–4 [pdf]; *Ibidem*, Życiorys Dawida Lipkinda, 27 IX 1950, k. 9–11 [pdf]; Kartoteka ogólnoinformacyjna Biura „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 27 XI 1968, k. 3117; Kartoteka ogólnoinformacyjna Wydziału C KWMO/WUSW w Olsztynie, 27 XI 1968, k. 1839; Kartoteka paszportowa Wydziału Paszportów KWMO w Olsztynie – osoby, które wyjechały na stałe za granicę, 06 VI 1957, k. 2825.

20 Powyższą informację uzyskałem ze strony www.geni.com.

21 AIPN Bi, 084/106, Sprawozdanie Sekcji VI-tej Wydz. V-go za m-c lipiec 1950 r., k. 150–151 [pdf].

22 AIPN Bi, 084/103, Sprawozdanie z pracy Sekcji VI. Wydz. V. W.U.B.P. w Olsztynie na m-c styczeń 1952 r., 1 II 1952, k. 8 [pdf].

Jako uzasadnienie wyboru kandydata na informatora wskazywano na znajomość Lipkinda z częścią członków tamtejszej palestry. Podkreślono również zaufanie, jakim Lipkind był obdarzany ze strony innych adwokatów.

W kręgu zainteresowań tamtejszej „bezpieki” znajdowali się w szczególności²³:

- Józef Buklak – były sędzia sądu okręgowego i dyrektor banku w Wilnie;
- Hipolit Gerlecki – były sędzia, adwokat, scharakteryzowany, jako „wrogo ustosunkowany do obecnego ustroju”²⁴;
- Julian Kmieciak – prokurator;
- Władysław Kowalski – były starosta wileński, adwokat;
- Józef Kuprowski – sędzia, określony mianem „klerykała”;
- Jan Leszczyński – adwokat;
- Czesław Sienkiewicz – były sędzia sądu apelacyjnego w Wilnie;
- Józef Zmitrowicz – adwokat, radca prawny kurii biskupiej w Olsztynie²⁵.

Tzw. „rozmowa pozyskaniowa” odbyła się w gabinecie Dawida Lipkinda w Olsztynie dnia 27.09.1950 r. w godz. 8:00–11:00. Spotkanie poprowadził ppor. Jan Szymczak – starszy referendarz Sekcji VI Wydziału V tamtejszego WUBP²⁶. Zwerbowanie informatora ps. „Del” nastąpiło na zasadzie „dobrowolności”. Współpraca Lipkinda z olsztyńską „bezpieką” trwała cztery lata. Dnia 3.07.1954 r. przekazano informatora ps. „Del” Wydziałowi I WUBP w Olsztynie, co było związane ze zlikwidowaniem w tym samym okresie Wydziału V²⁷. Kilka miesięcy później, tzn. 7.12.1954 r., rozwiązano MBP. W jego miejsce powstało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych oraz

23 AIPN Bi, 0088/519/J, Raport o doraźnym werbunku informatora „Del”, k. 5 [pdf].

24 Przyczyną takiego określenia mogło być członkostwo Hipolita Gerleckiego w Stronnictwie Demokratycznym, które pomimo podporządkowania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, sprzeciwiało się m.in. prześladowaniom inteligencji. Zob. R. Żuk, *Wspomnienia o dziekanach Izby Olsztyńskiej oraz szczególnie zasłużonych zmarłych adwokatach (w:) Historia i współczesność olsztyńskiej adwokatury (1951–2015). Kalendarium wydarzeń, wywiady, wspomnienia*, oprac. M. Ludwiczak, Izba Adwokacka w Olsztynie, Olsztyn 2015, s. 57.

25 Szerzej o biografii Józefa Zmitrowicza – M. Ułanowicz, *Józef Zmitrowicz – wybitny działacz społeczny w Białymstoku w latach 1916–1921*, *Miscellanea Historico-Iuridica*, t. XXI, nr II, Białystok 2022, s. 91–129.

26 Jan Szymczak urodził się 10.06.1920 r. w Jablonnej. Pracę w organach bezpieczeństwa rozpoczął 20.07.1945 r. na stanowisku referenta w PUBP [Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego] w Radomiu. Od 10.07.1949 r. służył w Wydziale V WUBP w Olsztynie, a po likwidacji MBP w WUds.BP [Wojewódzkim Urzędzie do spraw Bezpieczeństwa Publicznego], a następnie KW MO [Komendzie Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej] w stolicy województwa olsztyńskiego. Karierę w służbach specjalnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zakończył 17.02.1959 r w stopniu kapitana. Zob. AIPN Bi, 059/134, Akta personalne funkcjonariusz SB: Szymczak Jan, imię ojca: Józef, data urodzenia: 10.06.1920 r.

27 AIPN Bi, 0088/519/J, Raport o zawieszeniu w czynnościach informatora „Del”, 27 IX 1950, k. 18 [pdf]; *Ibidem*, Charakterystyka informatora „Del”, 12 II 1954, k. 24 [pdf]; *Ibidem*, Raport z sieci o przekazaniu informatora Lipkind Dawida ps. „Del”, 03 VII 1954, k. 25 [pdf]; *Ibidem*, Wniosek o zwolnienie Dawida Lipkinda ze stanowiska obrońcy wojskowego, 20 VIII 1953, k. 39 [pdf]; P. Kardela, *Powstanie...*, s. 32.

Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego²⁸. Teczka personalna informatora ps. „Del” została zarchiwizowana 1.12.1955 r.²⁹

Chcąc scharakteryzować operacyjną działalność Dawida Lipkinda, warto na początku zastanowić się, dlaczego prawnik zgodził się na współpracę. Z zachowanej teczki personalnej informatora ps. „Del” wynika, iż mecenasowi zależało na możliwości występowania w charakterze obrońcy przed sądem wojewódzkim w Olsztynie³⁰. Poza tym zagrożono Lipkindowi wywarceniem wpływu na organy sądownictwa w celu skazania go na karę pozbawienia wolności³¹. Jan Szymczak posłużył się takim argumentem, nawiązując do wydarzeń, jakie miały miejsce podczas krótkiego pobytu Lipkinda w Bydgoszczy. Ich efektem było usunięcie Lipkinda z szeregów PPR. Adwokat został wtedy oskarżony o usiłowanie popełnienia przestępstwa z art. 264 Kodeksu karnego³². W praktyce przypisywano mu posługiwanie się figurantami i fałszywymi nazwiskami przy sprzedaży pożydowskich nieruchomości. Sąd okręgowy skazał Lipkinda na karę trzech lat pozbawienia wolności, jednak wyrok sądu apelacyjnego z 21.03.1949 r. uniewinnił oskarżonego. Na nieszczęście dla zainteresowanego, Sąd Najwyższy w dniu 3.02.1950 r. uchylił wyrok sądu II instancji, na skutek skargi kasacyjnej wniesionej przez prokuraturę. Wątpliwości co do niewinności Lipkinda potwierdza również doniesienie, sporządzone 19 stycznia 1953 r., autorstwa informatora ps. „Bury”, w myśl którego: „Ja też swego czasu dla niego [Lipkinda] zrobiłem jedną rzecz, krótko mówiąc uratowałem Lipkinda od więzienia”³³. Wynika z tego, że przyszłość Dawida Lipkinda

28 Dekret z 7.12.1954 r. o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego (Dz.U. z 1954 r. nr 54 poz. 269).

29 Dziennik archiwalny teczek personalnych i pracy agentury wyeliminowanej WUdS.BP w Olsztynie od nr. 21266 do nr. 21790 za okres od 30-08-1955 r. do 12-01-1956 r., 1 XII 1955, k. 17.

30 Sądy wojewódzkie zaczęły funkcjonować na podstawie ustawy z 20.07.1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 1950 r. nr 38 poz. 347). Ten akt prawny nowelizował rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 6.02.1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 1928 r. nr 12 poz. 93), które od 1.01.1929 r. do 1.09.1985 r. określało strukturę sądów powszechnych na obszarze całego państwa. Zgodnie z wprowadzonymi zmianami, wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej w sprawach cywilnych i karnych sprawować zaczęły: sądy powiatowe, sądy wojewódzkie i Sąd Najwyższy.

31 Tego rodzaju szantaż był bardzo często stosowany przez funkcjonariuszy „bezpieki”. Zob. J. Kowalski, *Metody i praktyki bezpieki w pierwszym dziesięcioleciu PRL*, Grupy Polityczne Wola, Warszawa 1985, s. 8.

32 Ten czyn zabroniony polegał na doprowadzeniu innej osoby, za pomocą wprowadzenia w błąd lub wyzyskania błędu, do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem w celu osiągnięcia dla siebie lub kogoś innego korzyści majątkowej. Ustawodawca sankcjonował popełnienie tego przestępstwa karą pozbawienia wolności do 5 lat. Zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r. nr 60 poz. 571).

33 AIPN Bi, 0088/519/J, Prośba o przywrócenie adwokatowi Lipkindowi prawa do występowania w charakterze obrońcy w sądzie wojewódzkim w Olsztynie, 27 IX 1950, k. 16 [pdf]; *Ibidem*, Odpowiedź na prośbę o przywrócenie adwokatowi Lipkindowi prawa do występowania w charakterze obrońcy w sądzie wojewódzkim w Olsztynie, 25 X 1950, k. 17 [pdf]; *Ibidem*, Raport o zawieszenie w czynnościach inf. „Del”, 01 XII 1950, k. 18 [pdf]; *Ibidem*, Wniosek o wpłynięcie w sposób poufny na wyznaczenie terminu rozprawy sądowej i uniewinnienie oskarżonego, 08 II 1951, k. 19 [pdf]; *Ibidem*, Odpowiedź na wniosek o wpłynięcie w sposób poufny na wyznaczenie terminu rozprawy sądowej i uniewinnienie oskarżonego, 01 III 1951, k. 20 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie, dot. sprawy Budzisz Józefa, 19 III 1953, k. 21 [pdf].

w dniu odbycia rozmowy pozyskaniowej była bardzo niepewna, co zostało sprytnie wykorzystane przez ppor. Szymczaka³⁴.

Wydział V olsztyńskiego WUBP bardzo liczył na owocną współpracę z Dawidem Lipkindem. Potwierdza to fakt, iż następnego dnia po przeprowadzeniu rozmowy pozyskaniowej Naczelnik tego Wydziału napisał pismo do Naczelnika Wydziału VI Departamentu V MBP w Warszawie, prosząc o przyznanie Lipkindowi prawa do występowania w charakterze obrońcy przed sądem wojewódzkim w Olsztynie oraz o zaniechanie czynności procesowych podejmowanych przeciwko niemu przez prokuraturę³⁵. Odpowiedź na wspomniane pismo nastąpiła 25 października tego samego roku. W treści dokumentu Naczelnik Wydziału VI Departamentu V MBP w Warszawie stwierdził: „(...) nie widzimy potrzeby przeprowadzać żadnej interwencji o przywrócenie jemu [Dawidowi Lipkindowi] prawa występowania w sądzie wojewódzkim. Jeśli chodzi o umorzenie jego sprawy w Sądzie Najwyższym to zawiadamiamy, że sądy w swoim postępowaniu i wyrokowaniu są niezależne od organów B.P [Bezpieczeństwa Publicznego]”. Podobna prośba została napisana 8.02.1951 r. przez Naczelnika Wydziału V WUBP w Olsztynie do jego odpowiednika w Bydgoszczy. Stanowisko to piastował wtedy kpt. Józef Anczura³⁶. W odpowiedzi udzielonej 1.03.1951 r. Naczelnik Wydziału V WUBP w Bydgoszczy wyraził się w następujący sposób: „Nadmieniamy, że ze swej strony staramy się wpłynąć na przyspieszenie zakończenia tej sprawy, z tym żeby adw[okat] Lipkind otrzymał jak najmniej wyrok, względnie żeby został uniewinniony. Zaznaczamy, że pozytywne załatwienie niniejszej sprawy nastręcza dużo trudności, ze względu na to, iż adw[okat] Lipkind jest bezwzględnie głęboko zamieszany w sferę oszustów, którzy zostali skazani wyrokami, za nielegalną sprzedaż domów pożydowskich”³⁷.

Analizując współpracę Dawida Lipkinda z olsztyńskim WUBP, godzi się podkreślić, że w teczce personalnej informatora ps. „Del” nie zachowały się jakiegokolwiek materiały przekazane przez Lipkinda olsztyńskiej „bezpiece”. Szczątkowe informacje na ten temat znajdują się w raportach miesięcznych i rocznych, dotyczących funkcjonowania Sekcji VI Wydziału V WUBP w Olsztynie. Wynika z nich, że jednym z zadań „Dela” było dostarczanie informacji na temat adwokata Jana Leszczyńskiego, którego

34 *Ibidem*, Prośba o przywrócenie adwokatowi Lipkindowi prawa do występowania w charakterze obrońcy w sądzie wojewódzkim w Olsztynie, 27 IX 1950, k. 16 [pdf].

35 Wydział ten zajmował się „ochroną” administracji państwowej i *quasi*-samorządowej, instytucji oświatowych i kulturalnych. Zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza. 1944–1956*, red. K. Szmagryk, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2005, t. 1, s. 36.

36 *Aparat bezpieczeństwa...*, s. 123.

37 Kwestią dyskusyjną jest, kto 28.09.1950 r. oraz 8.02.1951 r. pełnił obowiązki Naczelnika Wydziału V WUBP w Olsztynie. Zdaniem Pawła Kalisza stanowisko to było piastowane przez ppor. Stanisława Małocha do 1.08.1950 r. Natomiast jego następcą ppor. Wawrowski Stanisław zaczął pełnić tę funkcję dopiero 1.01.1952 r. Możliwe, że adresatem obu listów był ówczesny Zastępca Naczelnika por. Izidor Wiśniewski, który wykonywał te obowiązki od 1.11.1953 r. Zob. P. Kalisz, *Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa – Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie (w): Twarze olsztyńskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. Informator personalny*, red. P. Kardela, Białystok 2007, s. 50.

tamtejsza „bezpieka” podejrzewała o przekazanie konsulatowi Stanów Zjednoczonych listy pracowników sądowych z terenu województwa olsztyńskiego. Lipkindowi udało się ustalić, że przed wybuchem II wojny światowej Jan Leszczyński był radcą prawnym przedsiębiorstwa przesyłowego na tzw. Kresach Wschodnich, które było eksploatowane przez USA. „Del” twierdził również, że rozpracowywany utrzymywał kontakty z osobami z państw kapitalistycznych oraz miał rodzonego brata w Watykanie, piastującego wysokie stanowisko w hierarchii kościelnej³⁸.

Misją Lipkinda było także rozpracowywanie adwokata o nazwisku Kozłowski. Olsztyńska „bezpieka” podejrzewała, iż w okresie dwudziestolecia międzywojennego był on członkiem organizacji zrzeszającej tzw. „Białą Emigrację”³⁹. Aby uzyskać zaufanie Kozłowskiego, obowiązkiem „Dela” było nawiązanie, podczas rozmowy z rozpracowywanym, do biografii ich wspólnego znajomego. Był nim adwokat rosyjskiego pochodzenia o nazwisku Krestianow, który w okresie międzywojennym praktykował w Wilnie. Po wkroczeniu Armii Czerwonej we wrześniu 1939 r. został zesłany w głąb ZSRS, gdzie zmarł w 1944 r. W marcu 1952 r. „Del” spotkał się z Kozłowskim i w trakcie konwersacji powiedział mu, że w nocy przysnił mu się ich wspólny znajomy. Podczas rozmowy Lipkind dowiedział się, że Krestianow należał do organizacji „Ruskoje Obczestwo” (tłum. „Rosyjskie Społeczeństwo”), która przed wybuchem II wojny światowej działała na Wileńszczyźnie. Jednak wbrew nadziejom olsztyńskiej „bezpieki”, „Delowi” nie udało się ustalić powiązań Kozłowskiego z emigracją rosyjską⁴⁰.

Lipkind, podczas swojej współpracy z Wydziałem V WUBP w Olsztynie, sprawdzany był przez innych informatorów: „Rywala”, „Marcusa” i „Kowalewskiego”. W swoich doniesieniach „Rywał” pisał m.in., że Lipkind, zanim został członkiem Zespołu Adwokackiego nr 2 w Olsztynie, chciał pracować w zakładzie karnym. Wspominał również o plotkach, w myśl których adwokat dopuszczał się łapownictwa biernego. Informator zwracał także uwagę na stałą korespondencję, jaką Lipkind utrzymywał z mieszkańcami Izraela, Szwecji, USA i członkami wileńskiej palestry. W swoich doniesieniach twierdził, że Dawid Lipkind wykorzystywał do celów prywatnych znajomość z Ilią Eliaszem Rubinowem – Naczelnikiem Wydziału ds. Adwokatury w Ministerstwie Sprawiedliwości. Podstawowym zadaniem „Rywala” było ustalenie, z kim utrzymywany był wspomniany kontakt listowny. Informator otrzymał również polecenie wypytania rozpracowywanego o jego bliskich, zamordowanych podczas II wojny światowej, oraz poznania opinii Lipkinda na temat zbrodni hitlerowskich, dokonywanych na ludności żydowskiej. Okazją do tego były wizyty „Rywala” w domu Lipkinda, podczas których

38 AIPN Bi, 084/106, Sprawozdanie Sekcji VI-tej Wydz. V-tego za m-c styczeń 1951 r., 5 II 1951, k. 198 [pdf]; AIPN Bi, 084/117, Sprawozdanie miesięczne za 1951 rok od Naczelnika Wydz. V-go do Dyrektora Depart. V-go Ministerstwa Bezp. Publiczn., 5 II 1951, k. 14 [pdf].

39 Byli to przedstawiciele inteligencji, którzy po wybuchu rewolucji bolszewickiej i przegranej wojnie domowej wyemigrowali z Rosji. Część z nich znalazła schronienie na obszarze II Rzeczypospolitej. Zob. I. Krynicka-Michnowska, *Emigracja rosyjska w międzywojennej Warszawie: Aleksandr Chiriakow*, „Acta Neophilologica” t. XX/1, Olsztyn 2018, s. 187.

40 AIPN Bi, 084/103, Sprawozdanie z pracy Sekcji VI-tej Wydziału V-go W.U.B.P. w Olsztynie za m-c luty 1952 r., 7 III 1952, k. 26 [pdf].

informator pomagał mecenasowi w przepisywaniu akt. Obowiązkiem „Marcusa” było pozyskanie wiedzy na temat planowanego przez Lipkinda wyjazdu do Izraela. Natomiast „Kowalewski” udzielał informacji dotyczących biografii zainteresowanego. Wiedzę na temat życiorysu Lipkinda czerpano również od informatora ps. „Renow”, związanego z WUPB w Bydgoszczy⁴¹.

Pomimo przekazywanych informacji, współpraca Dawida Lipkinda z Sekcją VI Wydziału V WUBP w Olsztynie od początku nie układała się pomyślnie. Brak porozumienia pomiędzy informatorem a służbami specjalnymi wynikał przede wszystkim z tego, iż obietnice udzielone adwokatowi przez Jana Szymczaka, czyli możliwość występowania przed sądem wojewódzkim w charakterze obrońcy oraz pomyślnie zakończenie sprawy karnej, prowadzonej przeciwko Lipkindowi, nie zostały zrealizowane. W związku z tym, że rozstrzygnięcie sprawy karnej miało nastąpić w kwietniu 1951 r., podczas jednej z rozmów informator oświadczył Janowi Szymczakowi, że do wspomnianego okresu nie będzie udzielał olsztyńskiemu WUBP żadnych informacji. Należy domniemywać, że w ten sposób Dawid Lipkind chciał zmusić przełożonych Szymczaka do wywarcia presji na sędziów i prokuratorów, zajmujących się wspomnianą sprawą karną. Współpracę komplikowały również problemy zdrowotne Lipkinda, o czym świadczy wniosek o czasowe zawieszenie z powodów zdrowotnych informatora ps. „Del”, napisany 1.12.1950 r. przez Jana Szymczaka⁴².

Potwierdzeniem braku kooperacji pomiędzy olsztyńską „bezpieką” a „Delem” jest wniosek, autorstwa por. Izzydora Wiśniewskiego – Zastępcy Naczelnika Wydziału V, datowany na dzień 20.08.1953 r. i skierowany do Szefa WUBP w Olsztynie ppłk. Kuźmy Romaniuka. W treści dokumentu Wiśniewski wnosił o zwolnienie Lipkinda z funkcji obrońcy wojskowego. Uzasadniając prośbę, oficer nawiązał do słów adwokata, który twierdził, że większe zadowolenie daje mu występowanie w roli pełnomocnika w sprawach o charakterze politycznym. Poza tym wnioskodawca powołał się na rzekome łapownictwo bierne Dawida Lipkinda, utrzymywanie przez niego kontaktów listowych z państwami ościennymi oraz chęć opuszczenia Polski przez zainteresowanego. Zgodnie z charakterystyką informatora ps. „Del”, napisaną 12.02.1954 r. przez por. Kazimierza Szymańskiego – kierownika Sekcji V Wydziału V WUBP w Olsztynie, Lipkind: „Ze współpracy wywiązuje się źle. Nie jest prawdopodobny i nie przekazuje materiałów na swych znajomych negatywnie ustosunkowanych do obecnej rzeczywistości. Nie pracuje po wrogich środowiskach [...] Na jego materiałach dotychczas nikt nie był aresztowanym [...] kilka razy odmawiał współpracy”.

41 AIPN Bi, 0088/519/J, Opinia, 15 II 1950, k. 12 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie agenturalne, 11 IX 1950, k. 13 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie agenturalne, 10 VIII 1953, k. 26–27 [pdf]; *Ibidem*, Charakterystyka sprawy p-ko, 10 IV 1953, k. 28 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie agenturalne, 13 X 1953, k. 29–30 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie agenturalne, 17 XI 1953, k. 31–32 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie agenturalne, 21 XII 1953, k. 33 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie agenturalne, 16 XI 1954, k. 34–35 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie agenturalne, 21 I 1955, k. 36 [pdf]; *Ibidem*, Doniesienie agenturalne, 31 X 1953, k. 37 [pdf].

42 AIPN Bi, 084/95, Sprawozdanie z pracy Naczelnika Wydziału V-go za miesiąc grudzień 1950 r., 1 I 1951, k. 134 [pdf].

Kwestią dyskusyjną jest, jaki był stosunek Dawida Lipkinda do współpracy z olsztyńskim WUBP. Z teczki personalnej informatora ps. „Del” wynika, że zwerbowanie adwokata nastąpiło na zasadzie „dobrowolności”, o czym świadczy treść sporządzonego przez niego zobowiązania. Aczkolwiek przebieg spotkania zdaje się przeczyć takiemu twierdzeniu, ponieważ Dawid Lipkind miał pewne opory przed podjęciem współpracy. Porucznik Szymczak napisał w raporcie, że adwokat początkowo wyrażał nią zainteresowanie, jednak nie chciał podpisać zobowiązania, tłumacząc to „rozstrojeniem nerwów”. Dopiero naciski oficera, w myśl których złożenie podpisu „z pewnością uspokoi” rozpracowywanego, przekonały Lipkinda do zmiany decyzji. Warto jednak podkreślić, że w piśmie, napisanym 31.08.1956 r. do kpt. Mieczysława Szparaka – Naczelnika Wydziału II WUds.BP w Olsztynie, autor tego dokumentu – kpt. Erwin Nyga, będący zastępcą adresata, twierdził, że spotkał się z byłym informatorem Dawidem Lipkindem, starającym się o wizę do Izraela. Podczas rozmowy, zdaniem oficera, adwokat: „(...) nadmienił, że w związku z jego [Dawida Lipkinda] wyjazdem może Org. B. P. [Organu Bezpieczeństwa Publicznego] mają jakieś zadanie, to on ze swej strony w miarę możliwości b[ardzo] chętnie by wykonał”. W dalszej części pisma nadawca zapytał swojego przełożonego, czy ma on podejmować jakieś działania operacyjne w związku z wylotem Lipkinda na Bliski Wschód⁴³. Można w tym miejscu zastanowić się, czy Lipkind, wypowiadając te słowa, miał rzeczywiście na myśli chęć odnowienia współpracy ze służbami specjalnymi, czy jednak chciał w ten sposób zapobiec uniemożliwieniu mu opuszczenia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że z zachowanych materiałów źródłowych nie wynika, aby informacje, przekazywane olsztyńskiemu WUBP przez Dawida Lipkinda, miały większą wartość operacyjną. Zostało to zresztą stwierdzone przez samych funkcjonariuszy. Trudno również określić, jaki był stosunek „Dela” do współpracy ze służbami specjalnymi Polski Ludowej. Opisywana historia stanowi jednak bardzo ciekawy przykład represyjnej działalności Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, który w środowisku adwokackim widział potencjalnych oponentów w stosunku do przemian społecznych, jakie nastąpiły w Polsce po II wojnie światowej. Charakteryzowana współpraca pokazuje również, jaki był stosunek „bezpieki” do kwestii niezależności prokuratorów oraz sędziów, na których wywierano naciski, mające zrealizować przede wszystkim cele aparatu bezpieczeństwa, niekoniecznie zbieżne z interesami wymiaru sprawiedliwości.

43 AIPN Bi, 0088/519/J, Doniesienie agenturalne, 31 VIII 1956, k. 40 [pdf].

mgr Mateusz Ułanowicz

Urodzony 11.05.1996 r. w Augustowie; absolwent Prawa na Uniwersytecie w Białymstoku; doktorant w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu w Białymstoku, dyscyplina – nauki prawne; inspektor w Oddziałowym Biurze Lustracyjnym Instytutu Pamięci Narodowej w Białymstoku.

Born on 11 May 1996 in Augustów; graduate of Law at the University of Białystok; PhD student at the University of Białystok Doctoral School, discipline - legal sciences; clerk at the Institute of National Remembrance - the Branch Vetting Office in Białystok.

Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-5970-9378

ABSTRACT

Keywords: *the Bar, Olsztyn, the Vilnius region, Ministry of Public Security, Institute of National Remembrance*

The attempt at operational recognition of the circle of Vilnius advocates in Olsztyn – the activity of Dawid Lipkind, alias “Del”

The aim of this article is to characterise the attempts of the Provincial Office of Public Security in Olsztyn, focused on operational recognition of the community of advocates who came from the Vilnius region. This measure was to be achieved through cooperation with informant David Lipkind, alias “Del”. The article draws on material held in the archives of the Institute of National Remembrance. An analysis of this issue leads to the conclusion that the Ministry of Public Security saw the advocates as potential opponents of the “new regime” and disregarded all principles of judicial and prosecutorial independence.

Bibliografia

1. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005
2. **Bayer Witold**, *Adwokatura polska podczas okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, „Palestra”, t. XXXII, nr XI–XII, s. 75–87

3. **Kalisz Paweł**, *Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa – Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie* (w:) *Twarze olsztyńskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. Informator personalny*, red. P. Kardela, Białystok 2007, s. 45–66
4. **Kardela Piotr**, *Powstanie i struktura aparatu bezpieczeństwa w Olsztynie (1945–1990)* (w:) *Twarze olsztyńskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. Informator personalny*, red. P. Kardela, Białystok 2007, s. 9–43
5. *Kontekst lokalny i fakty o charakterze ogólnopolskim* (w:) *Historia i współczesność olsztyńskiej adwokatury (1951–2015). Kalendarium wydarzeń, wywiady, wspomnienia*, oprac. M. Ludwiczak, Olsztyn 2015, s. 7–29
6. **Kowalski Jan**, *Metody i praktyki bezpieki w pierwszym dziesięcioleciu PRL*, Warszawa 1985
7. **Krynicka-Michnowska Iwona**, *Emigracja rosyjska w międzywojennej Warszawie: Aleksandr Chiriakow*, „Acta Neophilologica”, t. XX/1, Olsztyn 2018, s. 187–199
8. *Kurjer Wileński* 1926, R. 3, nr 133
9. *Palestra: organ Adwokatury Stołecznej; czasopismo poświęcone zagadnieniom prawnym i korporacyjno-zawodowym* 1937, R. 14, nr 5
10. **Redzik Adam**, *Zarys historii samorządu adwokackiego w Polsce*, Warszawa 2010
11. **Redzik Adam, Kotliński Tomasz J.**, *Historia Adwokatury*, Warszawa 2014
12. **Sztama Paweł, Brystiger Julia** (w:) *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa (1944–1956)*, red. M. Dźwigaj, W. Bagieński, Warszawa 2020, t. 1, s. 229–252
13. **Tarkowski Mikołaj**, *Adwokatura wileńska 1918–1939. Studium historyczno-prawne*, Gdańsk 2014
14. *Terminarz 1948*, Zachodnia Agencja Reklamy, Wrocław 1947
15. **Ulanowicz Mateusz, Józef Zmitrowicz** – *wybitny działacz społeczny w Białymstoku w latach 1916–1921*, *Miscellanea Historico-Iuridica*, t. XXI, nr II, Białystok 2022, s. 91–129
16. *Wileńska Izba Adwokacka*, Towarzystwo Wydawnicze „Pogoń”, Wilno 1937
17. **Zaborski Marcin**, *Pierwsza weryfikacja adwokatów w Polsce Ludowej (1945–1950)*, „Palestra: Pismo Adwokatury Polskiej”, nr XI–XII, s. 198–217
18. **Żuk Rajmund**, *Wspomnienia o dziekanach Izby Olsztyńskiej oraz szczególnie zasłużonych zmarłych adwokatach* (w:) *Historia i współczesność olsztyńskiej adwokatury (1951–2015). Kalendarium wydarzeń, wywiady, wspomnienia*, oprac. M. Ludwiczak, Olsztyn 2015, s. 53–75